

FORSLAG TIL AFGØRELSE FRA GENERALADVOKAT J.-P. WARNER
FREMSAT DEN 22. SEPTEMBER 1976¹

Høje Ret.

Den 15. februar 1975 offentliggjorde Rådet i De europæiske Fællesskabers Tidende meddelelse om afholdelse af generel udvælgelsesprøve »Rådet/LA/108«. Denne skulle afholdes med det formål at ansætte, hvad man i meddelelsen kunstfærdigt benævnte »en engelsksproget jurist/lingvist (oversætter)«, og tillige for at oprette en ansættelsesreserve. Det fremgår, at den kunstfærdige benævnelse blot skulle betyde en juridisk kvalificeret oversætter. Udvælgelsesproceduren skulle afholdes på grundlag af kvalifikationsbeviser og prøver, idet de sidstnævnte var både skriftlige og mundtlige. Ansøgerne skulle benytte en særlig formular ved indgivelse af deres ansøgninger om deltagelse i udvælgelsesprøven. Ansøgninger skulle være indsendt senest den 1. april 1975.

Udvælgelsesprøven blev også annonceret i juridiske tidsskrifter (se bilag I i duplikken). Som besvarelse på en sådan annonce i Law Society's Gazette ansøgte sagsøgerinden Pearl Vivien Prais, der er privat praktiserende solicitor i London, i rette tid om at deltage i udvælgelsesprøven (en kopi af hendes ansøgning herom findes i bilag I i svarskriftet).

Den 23. april 1975 meddelte Rådets generalsekretariat fru Prais, at de skriftlige prøver ville finde sted den 16. maj 1975.

Det står klart, at fru Prais havde troet, at hun i sin ansøgning havde angivet, at hun var af jødisk tro, for den 25. april 1975 skrev hun til generalsekretariatet, takkede det for dets brev af den 23. og skrev yderligere:

»Som jeg har oplyst på min ansøgningsformular, er jeg af den jødiske tro, og

den 16. er den første dag i vor højtid Shavuoth, hvor vi ikke må skifte opholdssted eller skrive, og jeg er derfor ude af stand til at deltage i prøven den 16.

Jeg vil være Dem taknemmelig, om De vil give mig en anden dato for prøven.» (Bilag II i svarskriftet).

Som man nu er enig om, skulle ansøgerne faktisk ikke angive deres religion i deres ansøgninger, og fru Prais havde heller ikke gjort dette i sin.

Den 5. maj gav generalsekretariatet fru Prais svar, hvoraf for betydning af sagen følgende citeres:

»Desværre er det ikke muligt at tilbyde Dem en anden dato for denne prøve, da det er væsentligt, at alle ansøgere skal deltage i prøven og skrive samme prøve på samme dag, og der er allerede både i London og Bruxelles truffet arrangementer til prøven den 16. maj.» (Bilag I i stævningen).

De skriftlige prøver blev afholdt i London og Bruxelles den 16. maj 1975. Fru Prais deltog ikke nogen af stederne. Heller ikke et antal andre ansøgere, der havde skrevet, at de ikke var i stand til at være til stede på den dag, deltog. Det fremgår ikke, hvorfor disse øvrige ansøgere ikke kunne deltage. I hvert fald synes ingen af dem at have beklaget sig herover.

Udvælgelsesprøven resulterede i, at man i den ledige stilling ansatte David Grant Lawrence, der har interverneret i denne sag til støtte for Rådet.

Det er ikke angivet, om udvælgelsesprøven rent faktisk resulterede i, at man oprettede en ansættelsesreserve.

1 - Oversat fra engelsk.

Den 14. juli 1975 indgav fru Prais en klage til Rådets generalsekretariat i henhold til tjenestemandsvedtægtens artikel 90, stk. 2, hvori hun bestred gyldigheden af afslaget på hendes anmodning om en anden dato, hvor hun kunne anlægge de skriftlige prøver (bilag II i stævningen). Hun sagde, at hun som følge af dette afslag blev udelukket fra at deltage i udvælgelsesprøven på grund af sin religion. Hun henviste til tjenestemandsvedtægtens artikel 27, der bl.a. bestemmer, at: »Tjenestemændene udvælges uden hensyn til race, tro eller køn«, og til Den europæiske Menneskerettighedskonventions artikel 9, der bestemmer:

»1. Enhver har ret til at tænke frit, til samvittigheds- eller religionsfrihed; denne ret omfatter frihed til at skifte religion eller overbevisning såvel som frihed til enten alene eller sammen med andre, offentligt eller privat at udøve sin religion eller overbevisning gennem gudstjeneste, undervisning, religiøse skikke og overholdelse af religiøse forskrifter.

2. Frihed til at lægge sin religion eller overbevisning for dagen skal kun kunne underkastes sådanne begrænsninger, som er foreskrevet ved lov og er nødvendige i et demokratisk samfund af hensyn til den offentlige sikkerhed, for at beskytte offentlig orden, sundheden eller sædelighed eller for at beskytte andres ret og frihed.»

Fru Prais anførte, at »respekten for religionsfriheden indebærer, at man er rede til at træffe de nødvendige administrative foranstaltninger for at sætte ansøgere i stand til at deltage i prøver på sådanne vilkår, at det er i overensstemmelse med deres religiøse overbevisning, som det er almindelig praksis her i landet: Med »her i landet« mente hun naturligvis Det forenede Kongerige.

Den 29. september 1975 skrev Rådets generalsekretær til fru Prais og afviste hendes klage (Bilag III i stævningen). Blandt andet skrev han:

»Jeg beklager meget, at De skulle være kommet i en situation, hvor De af personlige religiøse grunde følte Dem forpligtet til ikke at deltage i de skriftlige prøver.

Princippet om, at tjenestemændene udvælges uden hensyn til race, tro eller køn, er altid blevet strengt fulgt ved Rådets ansættelser, idet ingen ansøger bliver spurgt om hans religiøse tro, og der foretages intet for at blive informeret om den.

Afslaget på, at De ikke kunne gå op til prøven på en anden dato, var desværre uundgåeligt; det ville have været uretfærdigt mod de øvrige ansøgere, på én ansøgers anmodning at udsætte de skriftlige prøver for alle ansøgere til en anden dato, som De kunne acceptere, men hvor nogle af de andre måske var ude af stand til at deltage; og det ville stride mod de grundlæggende principper for prøver til ansættelse ved det offentlige at tillade en ansøger at få en anden dato eller at få en anden prøve. Derfor må sådanne anmodninger om en anden dato altid afvises, uanset hvorfor de fremsættes. Jeg må derfor afvise Deres klage med denne årsag.»

Den 23. december indgav fru Prais sin stævning som begyndelse til denne sag. Rådet har efter min opfattelse med rette ikke bestridt, at sagen kan antages til realitetsbehandling.

I stævningen krævede fru Prais blandt andet annullation af udvælgelsesprøvens resultater, for så vidt de måtte have været påvirket af afslaget på hendes anmodning om en anden dato til at aflægge de skrevne prøver. Under de mundtlige forhandlinger anførte hendes advokat imidlertid (som da også forinden var blevet antydnet i hendes indlæg vedrørende Lawrence's anmodning om at intervenere) at det, hun virkelig ønskede, ikke var annullation af Lawrence's ansættelse, men at Domstolen traf en afgørelse, der støttede det princip, hun påberåbte sig. Det var ikke afgørende, hvilken form for afgørelse, Domstolen kom til, blot den anerkendte det nævnte princip.

Det var også under de mundtlige forhandlinger, at det endelig blev klart, hvilket princip fru Prais påberåbte sig. Det gik ud på, at der skulle være lige muligheder for ansøgere af alle religioner for at blive ansat i Fællesskabernes tjeneste. Dette nødvendiggjorde, blev det anført, at fællesskabsinstitutionerne, når de arrangerede udvælgelsesprøver til ansættelser i deres tjeneste, skulle sikre sig, at ingen ansøgere blev udelukket fra at deltage på grund af deres religion. Der var flere metoder til at sikre dette resultat; det var uvæsentligt, hvilken metode man anvendte, så længe resultatet var sikret. Således kunne institutionerne drage omsorg for ikke at fastsætte prøverne på dage, der var kendt som helligdage for »gængse« religioner eller »hoved«-religionerne. Eller de kunne tillade de ansøgere, hvis religion udelukkede dem fra at aflægge prøverne på den fastsatte dato, enten at aflægge dem på en anden dag og at blive »overvåget« i den periode, hvor de øvrige ansøgere aflagde dem, eller at aflægge forskellige, men sammenlignelige prøver en anden dag. Eksamensmyndighedens erfaringer i England viste, ifølge fru Prais, at dette var muligt, at svaret, at det rent administrativt kunne være vanskeligt, kunne ikke anerkendes.

For Domstolen henviste fru Prais, som hun havde gjort i sin klage i henhold til tjenestemandsvedtægtens artikel 90, stk. 2, til vedtægtens artikel 27 og til Den europæiske Menneskerettighedskonventions artikel 9. I sine indlæg henviste hun ligeledes til »medlemsstaternes forfatninger og retsordninger«, der beskytter religionsfriheden og til Den europæiske Menneskerettighedskonventions artikel 14, der bestemmer:

»Nydelsen af de i denne konvention anerkendte rettigheder og friheder skal sikres uden forskel på grund af køn, race, farve, sprog, religion, politisk eller anden overbevisning, national eller social oprindelse, tilhørighed til et nationalt mindretal, formueforhold, fødsel eller ethvert andet forhold.«

Under forhandlingerne henviste fru Prais herudover til artikel 21, stk. 2 i Verdenserklæringen om Menneskerettighederne og til artikel 25 i Den internationale overenskomst om borgerlige og politiske Rettigheder. Disse anerkender kort sagt enhver borgers ret til lige muligheder for ansættelse i det offentlige tjeneste i hans land uden hensyn til race, hudfarve, køn, sprog, religion eller nogen anden grund.

Jeg for mit vedkommende tror kun, at det er muligt at nærme sig fortolkningen af disse bestemmelser, som fru Prais henviser til, på baggrund af retsordningerne og retspraksis i Fællesskabernes medlemsstater.

I denne henseende begynder jeg med England, dels fordi det er situationen der, vi er bedst informeret om (hovedsagelig takket være oplysninger fra fru Prais advokat) og dels på grund af dennes væsentlige anbringende, at erfaringer derfra viser, at det er muligt at gennemføre det princip, hun henholder sig til, på den måde, hun anfører.

Disse oplysninger består af to breve (se bilag II i replikken), hvoraf det ene er et brev til fru Prais fra Civil Service Commission, og det andet er fra uddannelseskonsulenten ved Board of Deputies of British Jews. Denne dokumentation viser, at der i England er forskel på på den ene side erhvervslivets og akademiske eksamensmyndigheders praksis og på den anden side Civil Service Commission's, der er den myndighed, der almindeligvis er ansvarlig for ansættelser i det offentlige tjeneste.

Det synes at være ufravigelig praksis for private og akademiske eksamensmyndigheder i England, at de efter anmodning træffer alternative arrangementer for religionsudøvende jødiske ansøgere, hvis prøven falder på jødiske helligdage. Brevet fra uddannelseskonsulenten ved Board of Deputies of British Jews forklarer følgende:

»Alternative arrangementer træffes i reglen sådan at

- en anden prøve skal aflægges af ansøgerne på en aftalt dato. Nogle private organisationer har altid en anden prøve til rådighed for ansøgere, der har været syge eller på anden måde indisponerede, og jødiske ansøgere får normalt lov til at aflægge denne anden prøve.
- den jødiske ansøger er til stadighed under overvågelse af en godkendt tredjemand (f.eks. i Oxford og Cambridge en M.A. fra universitetet, eller ved ICA et medlem af Institute of Chartered Accountants) fra det tidspunkt, hvor prøven skal begynde, indtil han efter Shabbat/Yom Tov føres til sin egen prøve af overvågeren. Hvis f.eks. prøven er fastsat til Shabbat, og studenten får tilladelse til at aflægge prøve før, så overvåges han fra det tidspunkt, hans prøve slutter, indtil alle andre ansøgere har fuldført deres prøve.

I alle tilfælde er det generelt accepteret, at ansøgere, der ansøger om alternative arrangementer af religiøse årsager, afholder alle omkostninger foranlediget ved indkaldelse af eksamenskollegiet.»

Brevet fra Civil Service Commission viser, at deres praksis er helt anderledes. Under overskriften: »kriterier for fastsættelse af prøvedatoer« hedder det:

»Kendte faktorer, der måtte gælde for særlige grupper af ansøgere, tages der så vidt muligt hensyn til ved fastsættelse af programmet. F.eks. har Board of Deputies of British Jews i mange år forsynet Civil Service Commission med en liste over datoer med jødiske helligdage, og det har vist sig muligt at undgå disse datoer, der, efter Board's opfattelse, ville afstedkomme de fleste vanskeligheder.«

Brevet fortsætter så med kategorisk at fastslå:

- »i) Civil Service Commission forventer, at alle ansøgere drager omsorg for at

kunne deltage i prøven på de(n) fastsatte dato(er).

- ii) Prøven bliver ikke aflyst, eller datoen ændret for at imødekomme den enkelte ansøgers behov.
- iii) Særskilte prøver arrangeres ikke for enkeltpersoner, der ikke kan deltage på prøvedatoerne.
- iv) En ansøger, der ikke er i stand til at deltage på den fastsatte dato, bliver bedt om at aflægge den næstkommende prøve af samme art på programmet.»

Dokumentationen afslører ikke, hvorfor der er denne forskel mellem Civil Service Commission's og private og akademiske eksamensmyndigheders praksis. En mulig forklaring er, at prøver, der fastsættes af sidstnævnte, kun skal aflægges for at sikre, at hver ansøger har opnået en vis grad af færdighed, det niveau, der kræves til hans ansættelse i det pågældende fag eller til hans opnåelse af den grad, han søger om. I en sådan prøve indgår der intet konkurrenceelement. Derimod er Civil Service's prøver af konkurrencemæssig art. De aflægges for at sikre, hvilke ansøgere der egner sig bedst til besættelsen af et begrænset antal stillinger. Domstolen vil erindre det af Rådet fremsatte argument om, at direkte sammenligning ved en sådan udvælgelsesprøve kan være vanskeliger, hvis ikke alle ansøgere aflægger de samme prøver på samme dag, og herudover dets argument om, at det kan være vanskeligt at bevare eksamenspapirernes anonymitet, dersom specielle arrangementer træffes for enkelte ansøgere.

Hvordan det end forholder sig hermed, kan vigtige konklusioner uddrages af dokumentationen med hensyn til praksis i England.

Den første er, at det slet ikke er tilstrækkeligt til at tilvejebringe den, som jeg mener er et væsentligt led i fru Prais' argumentation, at hvad der sker i England påviser, at man rent faktisk kan gennemføre den regel, som hun forfægter, dvs. en regel om, at under alle omstændigheder skal der træffes arrange-

menter for at give alle ansøgere lejlighed til at deltage i enhver udvælgelsesprøve uanset deres religion. Det er klart mere praksis hos Civil Service Commission, som det her drejer sig om, og ikke private og akademiske eksamensmyndigheder, eftersom vi her behandler ansættelser hos det offentlige. Civil Service Commission's praksis er dog ikke mere videregående end at den »så vidt muligt« undgår, at prøver afholdes på de datoer, hvor man ved, at det ville forårsage vanskeligheder for »særlige grupper af ansøgere«. Når disse datoer først er fastsat, gøres der overhovedet ingen undtagelse fra dem.

Den anden konklusion er, at det, der sker i England, ikke er en følge af noget lovmæssigt krav. Det er blot en følge af sund fornuft i forbindelse med rimelighedsbetragtninger.

Domstolen har ikke fået forelagt nogen dokumentation med hensyn til situationen i de øvrige medlemsstater. Efter de undersøgelser, jeg har været i stand til at foretage, synes den at være som følger.

I nogle medlemsstater sker ansættelse i det offentlige blot efter en samtale, og der afholdes ingen skriftlige prøver. Dette synes at være tilfældet i Danmark, Nederlandene og i Tyskland, med undtagelse af Bayern. Jeg antager, at man i disse lande tager hensyn til ansøgerne ved fastsættelse af samtaletidspunkterne. Jeg forstår, at man i Bayern, hvor udvælgelsesprøver af konkurrencemæssig art afholdes, endnu ikke er stødt på det problem, der behandles i nærværende sag.

I Irland har Civil Service Commission ingen fast praksis med hensyn til at forsøge at undgå særlige datoer, men hvis den i god tid modtager meddelelse fra en ansøger om, at han er ude af stand til at aflægge prøven på en særlig dag, prøver den på at komme ham imøde ved for så vidt muligt ikke at fastsætte prøven på den dato.

Tilsyneladende tages der i Belgien ikke hensyn til religiøse højtider ved fastsæt-

telse af datoer for skriftlige prøver med henblik på ansættelser i det offentlige. Nogle prøver finder endog sted på lørdage og søndage. Ingen årsag er tilstrækkelig til, at man gør afvigelser fra en dato, der først er fastsat til en prøve. Ansøgenes ønsker tager man hensyn til, når man tilrettelægger mundtlige prøver, skønt disse ønsker dog ikke betragtes som havende forret i så henseende. Situationen synes at være næsten den samme i Frankrig, Italien og Luxembourg med, i hvert fald i Frankrig, måske en mindre imødekommenhed med hensyn til at tage ansøgenes ønsker i betragtning ved fastsættelsen af datoer for mundtlige prøver.

Dette er den baggrund, jeg har for fortolkningen af de retsfor skrifter, som fru Prais her henviser til.

Tjenestemandsvedtægtens artikel 27 bestemmer som bekendt, at »tjenestemandene udvælges uden hensyn til race, tro og køn«. Denne bestemmelse følger efter artikel 26's forskrift om, at »Aakterne ikke kan indeholde oplysninger om tjenestemandens politiske, ideologiske eller religiøse overbevisninger.«

Disse bestemmelser kunne fortolkes på den måde, at en fællesskabsinstitution har en virkelig pligt til at forblive uvidende om, eller i hvert fald fuldstændigt se bort fra deres tjenestemandes eller stillingsansøgers religion. Denne fortolkning synes da også at ligge bag, hvad Rådets generalsekretær skrev til fru Prais i brevet af 29. september 1975 (som jeg har citeret) og tillige bag meget af Rådets argumentation i svarkriftet, således som det fremgår af de følgende passager:

»Sekretariatet har ikke i relation til sagsøgerinden gjort sig skyldig i nogen diskrimination af religiøse eller andre grunde. Det har, som tjenestemandsvedtægten foreskriver, ikke taget hensyn til race, tro eller køn. Det behandlede hende på fuldstændig lige fod med alle andre ansøgere til udvælgelsesprøven. Det valgte en almindelig arbejdsdag som

dato for prøven uden hensyn til religiøse betragtninger.

... Det afslag at tilbyde hende en anden dato, ligesom det ville have afslået enhver anden ansøger at tilbyde en anden dato. I denne henseende behandlede det hende igen på fuldstændig lige fod med andre ansøgere.*
(Svarskriftets s. 5 og 6)

og også af anbringendet om, at det at opfordre ansøgere, hvis religiøse overbevisning kunne udelukke dem fra deltagelse på visse dage, så at sige ville tillægge religionsspørgsmålet en betydning, der næppe var i overensstemmelse med vedtægten* (svarskriftets side 8).

Efter at det imidlertid i replikken på fru Prais' vegne var blevet anført, at diskrimination ikke blot kunne bestå i forskellig behandling af personer i samme situation, men også i samme behandling af personer, hvis situation var forskellig, skiftede Rådet standpunkt og anførte (måske inspireret af irsk praksis), at det var den enkelte ansøger, hvis religion kunne udelukke ham fra at aflægge prøver på en bestemt dag, der måtte informere den pågældende institution om dette forhold i god tid, således at institutionen kunne fastsætte prøverne på en anden dag. Rådet gik endog så vidt som til at hævde, at en sådan ansøger altid havde pligt hertil.

Efter min opfattelse ændrede Rådet med rette sit standpunkt dertil, at artikel 27 ikke i større udstrækning end artikel 26 forbyder en ansøger at opgive, at han tilhører en religion, hvis bud ville udelukke ham fra at aflægge prøver på en særlig dag, hvilket f.eks. kan ske, når han indsender sin ansøgning om at deltage i en udvælgelsesprøve. Efter min opfattelse står det en ansøger frit for at gøre dette for at forsøge at få prøverne fastsat på en anden dag, hvor han kan deltage. En institution, der ignorerer en sådan oplysning, modtaget før end den har fastsat datoen for afholdelsen af prøverne, og som, på trods af oplysning, forsætligt eller uagt-

somt fastsatte prøverne på de »forbudte dage«, ville efter min mening gøre sig skyldig i ulovlig diskrimination. Formålet med artiklerne 26 og 27 er åbenlyst at hindre diskrimination. Det ville undergrave dette formål, såfremt disse artikler skulle fortolkes således, at de blev forvandet — hvis jeg må anvende en yderst kendt sætning blandt engelske jurister, til »engines of discrimination«. Men jeg synes, at Rådet gik for vidt, da det gjorde gældende, at en sådan ansøger havde pligt til at give denne oplysning. Jeg kan ikke se, at en sådan forpligtelse kan udledes af disse artikler.

Efter min mening tog fru Prais ligeledes fejl, da hun af artikel 27 forsøgte at udlede en forpligtelse for fællesskabsinstitutionerne til at garantere enhver ansøger til enhver udvælgelsesprøve før indtræden i tjenesten hos en sådan institution mulighed for at deltage i udvælgelsesprøven, uanset hans religion. Som det klart fremgår af argumentationen i denne sag, ville det kræve et udtrakt administrativt maskineri at give ansøgere en sådan garanti. Det kunne ikke forenes med det forhold, at et sådant maskineri ikke eksisterer i nogen medlemsstat eller med, at bilag III i tjenestemandsvedtægten indeholder detaljerede bestemmelser for afholdelse af udvælgelsesprøver, om forfatterne af tjenestemandsvedtægten, på basis af deres fyndige regel i artikel 27 om, at tjenestemænd skal »udvælges uden hensyn til race, tro eller køn«, tillagdes den hensigt, at et sådant maskineri skal indføres. Intet i bilag III berører blot den mindste smule nærværende problem. Dersom forfatterne af tjenestemandsvedtægten havde tilsigtet at behandle dette problem, er det dog i dette bilag eller i en lignende gruppe af bestemmelser, man ville have forventet det.

Jeg konkluderer, at dersom den forpligtelse, som fru Prais påberåber sig, eksisterer, er det med hjemmel i en eller anden retsregel, der står uden for og over tjenestemandsvedtægten.

Af de grunde, jeg allerede har angivet, kan ingen sådan regel udledes af med-

lemslandenes forfatninger eller retsordninger. Ingen af dem anerkender den.

Jeg vil derfor vende mig mod Den europæiske Menneskerettighedskonvention.

Her vil jeg med det samme sige, at jeg beklager, at denne konvention ikke giver denne Domstol eller nogen national domstol hjemmel til at forelægge Den europæiske Menneskerettighedsdomstol vigtige præjudicielle spørgsmål vedrørende fortolkning af konventionen, der melder sig i de sager, de behandler. Vi må imidlertid i mangel af en sådan hjemmel gøre vort bedste.

Jeg tror ikke, at jeg behøver at tage Domstolens tid med at gennemgå de afgørelser fra Den europæiske Menneskerettighedskommission, der omhandler fortolkningen af Konventionens artikler 9 og 14. Ingen af disse forekommer mig at berøre det spørgsmål, der melder sig i nærværende sag.

Af de i indlæggene citerede afgørelser fra nationale domstole, tror jeg kun der er én, som jeg bør omtale. Det er den belgiske Commission D'Appel's afgørelse (arbejdsløshed) i *Office national de l'Emploi*, mod *Cyerman* (J.T. 1963, s. 285). Fru Prais støtter sig naturligvis på denne afgørelse. Jeg mener imidlertid ikke, at den er virkelig relevant. Det, som Commission d'Appel væsentligt beskæftigede sig med i den sag, var fortolkningen af belgisk lovgivning vedrørende de omstændigheder, hvorunder en person er berettiget til arbejdsløshedsunderstøttelse. Denne lovgivning bestemte, at man for at kunne få en sådan understøttelse skulle have været arbejdsløs uafbrudt i mindst seks arbejdsdage, og at en person, der undlod at »gå til kontrol« på arbejdsanvisningen på en arbejdsdag, skulle antages at have haft arbejde på denne dag. Commission d'Appel mente, at denne formodning kunne afkræftes. Den indstævnte var en ortodoks jøde, hvis religion udelukkede ham fra at foretage sig noget som helst (bortset fra at overvære gudstjeneste) på en lørdag, også at henvende sig på ar-

bejdsanvisningen, men for hvem søndag almindeligvis var en almindelig arbejdsdag. Dette beviste han ved hjælp af en rabbi's vidnesbyrd, og det statueredes, at han havde afkræftet formodningen. Naturligvis tog Commission d'Appel hensyn til, at indstævnte og alle andre i hans situation ville blive sat i det dilemma, enten at måtte gå glip af en social ydelse, som de i princippet var berettiget til, eller at overtræde et af deres religions bud, og man kan godt se analogien mellem dette og det dilemma, som fru Prais stod overfor i nærværende sag: enten må hun opgive at deltage i udvælgelsesprøven eller opgive at iagttage et af sin religions bud.

Men her slutter analogien også. *Office national de l'Emploi* mod *Cyerman* drejede sig hovedsageligt, som det fremgår af afgørelsen, om betragtninger vedrørende belgisk lov, og om, hvad der var administrativt gennemførligt i den særlige situation, loven havde skabt.

Således som det forholder sig med tidligere retsafgørelser og i betragtning af den gældende formulering af Den europæiske Menneskerettighedskonventions artikler 9 og 14, finder jeg det umuligt at konkludere, at disse artikler eller at en af dem har den virkning, som fru Prais gør gældende. Derimod finder jeg, at det er et vægtigt argument, at man, dersom man drog en sådan konklusion, måtte slutte, at de fleste af Fællesskabernes medlemsstater til stadighed krænker konventionen — eller, om man vil, at disse stater ved indgåelse af konventionen uforvarende har påtaget sig forpligtelser, der var helt uforenelige med deres egen nationale praksis. Man må naturligvis også holde sig for øje, at der uden for Fællesskabernes medlemsstater er mange europæiske lande, der har tiltrådt Den europæiske Menneskerettighedskonvention, og om hvis nationale praksis vi overhovedet ikke har nogen dokumentation, hvorfor en fortolkning af konventionen på den måde, fru Prais ønsker, kunne indebære, at man også pålagde disse stater forpligtelser, som de aldrig havde ønsket at påtage sig.

Hvad der er anført om Den europæiske Menneskerettighedskonvention gælder også for de andre internationale bestemmelser, som fru Prais henviste til under de mundtlige forhandlinger, navnlig Verdenserklæringen om Menneskerettighederne og Den internationale overenskomst om borgerlige og politiske Rettigheder.

Efter min mening følger heraf, at dette søgsmål ikke kan nyde fremme. Når jeg siger, at det ikke kan nyde fremme, anvender jeg blot dette udtryk i retlig betydning, dvs. at fru Prais efter min opfattelse ikke kan gives noget retsmiddel mod Rådets afgørelse.

Jeg tror ikke, at søgsmålet har været nyteløst.

Dersom Domstolen deler min opfattelse, har det for det første medvirket til at bringe den fortolkning, der tidligere var akcepteret af Rådets generalsekretariat, i miskredit (og, tror jeg, tillige andetsteds i fællesskabsinstitutionerne), hvorefter tjenestemandsvedtægtens artikler 26 og 27 krævede, at sådanne institutioner, enten de ville eller ej, lukkede deres øjne og ører for enhver slags religiøse vanskeligheder, der mødte ansøgere om ansættelse i Fællesskabernes tjeneste. Søgsmålet har slået fast, at sådanne vanskeligheder skal tages i betragtning og især, at de ikke forsætligt eller uagtsomt må ignoreres. Det har særligt fastslået, at en ansøger gerne ved indgivelse af ansøgning om deltagelse i en udvælgelsesprøve må informere pågældende institution om, at hans religion udelukker ham fra at deltage på en særlig dag, og bede institutionen, medmindre der er afgørende modstående hensyn, om at fastsætte udvælgelsesprøven på en anden dag. Jeg forstår den indsigelse, som fru Prais advokat fremsatte under de mundtlige forhandlinger, at en ansøger måske ikke ved, at han har denne ret. Det, der er væsentligt, er efter min mening imidlertid, at han har den.

For det andet har søgsmålet henledt fællesskabsinstitutionernes opmærksomhed på den anbefalelsesværdige praksis, som følges af Civil Service Commission i

England, der for så vidt det er muligt, søger at undgå at fastsætte udvælgelsesprøver på datoer, som kan forårsage vanskeligheder for særlige grupper af ansøgere. En gang så det næsten ud, som om det argument, fru Prais havde fremsat, var, at institutionerne havde pligt til at forsikre sig om, at der ikke blev fastsat en dato til en udvælgelsesprøve, som kunne være til skade for nogen ansøger. Rådet gjorde gældende, at antallet af og forskellighederne ved de religioner og de religiøse sekter, der nu muligt findes i Vesteuropa, er så stort, at et krav af denne art i praksis ikke kan imødekommes (se bilag III i dupliken). Jeg er enig heri. Man kan ikke ophøje, hvad der blot er et produkt af det, jeg har vovet at beskrive som en følge af sund fornuft i forbindelse med rimelighedsbetragtninger, til en fundamental menneskerettighed. Jeg vil her til føje, at ifølge min fortolkning af sagens akter skyldes den omstændighed, at Civil Service Commission i England undgår »forbudte datoer«, tilsyneladende enten hovedsageligt eller fuldstændigt henvendelser til den fra religiøse råd i denne medlemsstat, især henvendelser fra Board of Deputies of British Jews«. Jeg tror ikke, at en større byrde end den, Civil Service Commission har påtaget sig, bør anses som påhvilende fællesskabsinstitutionerne. Efter min opfattelse er det de religiøse råds opgave at informere disse institutioner om de datoer, der ifølge deres respektive bud bør undgås ved afholdelse af prøver.

Jeg tror, at vi også kan hente trøst ved den omstændighed, at Rådet, som det anførte under de mundtlige forhandlinger, i nær fremtid afholder en udvælgelsesprøve til for ansættelse af en engelsksproget jurist/lingvist. Det står fru Prais frit for at deltage i denne udvælgelsesprøve, og det ville, efter det der er sket i denne sag, være overraskende, om prøverne for denne blev fastsat til en dag, hvor hun ikke ville være i stand til at deltage.

Tilbage står spørgsmålet om sagens omkostninger. Naturligvis er der ingen van-

skeligheder med hensyn til omkostningerne i forholdet mellem fru Prais og Rådet. Det spørgsmål, man har diskuteret, vedrører intervenienten Lawrence's omkostninger. Fru Prais hævdede, at hun under ingen omstændigheder burde idømmes hans omkostninger. Dette udsagn støttedes på to begrundelser.

Den første bestod i, at fru Prais i henhold til procesreglementets artikel 70 skulle være berettiget til at gå ud fra, at de omkostninger, som hun måtte bære, såfremt hun ikke fik medhold, ville være begrænset til hendes egne sagsomkostninger. Hun mente, at denne artikels virkelige formål og mening ville blive tilintetgjort, hvis personer, der omfattes af tjenstemandsvedtægten, ville undlade at indbringe sager vedrørende vedtægten, af frygt for at måtte betale en intervenients omkostninger.

Fru Prais' anden begrundelse bestod i, at Lawrence's omkostninger var unødvendige, fordi han ikke fremkom med noget argument, som Rådet ikke allerede havde fremlagt for Domstolen.

Der er kun præcedens ved denne Domstol vedrørende spørgsmålet om en intervenients omkostninger i en personalesag. Den eneste afgørelse, der behandler det, og som blev omtalt for os, var den, der faldt i sag 24/71 *Meinhardt* mod *Kommissionen* (Recueil 1972, s. 269). Det drejede sig om et sagsanlæg, der fik medhold, og hvor intervenienten blev idømt sine egne omkostninger.

Utvivlsomt er grunden til denne knaphed på sådanne domme, at intervention i personalesager måske overraskende nok er sjældne.

Efter min mening kan fru Prais ikke få medhold i dette anbringende. Lawrence, hvis ansættelses gyldighed omend forsøgsvis blev anfægtet af fru Prais, var ganske berettiget til at intervenere. Dette blev i hvert fald fastslået ved Domstolens kendelse, der tillod hans intervention. At han, da det kom til stykket, ikke fremsatte noget selvstændigt anbringende, er uvæsentligt. Han var berettiget til at være repræsenteret under de mundtlige forhandlinger, således at alt det, der måske skulle siges på hans vegne, kunne blive sagt. Der er heller intet i artikel 70, der giver grundlag for fru Prais' slutning. Denne artikel omhandler sprogligt set kun en sagsøgt institutions omkostninger. Den betyder blot, at en sagsøger i en personalesag ikke kan idømmes institutions omkostninger, selv om han taber sagen, medmindre han ved unødigt trætte forårsagede, at de opstod. Den bestemmelse, der er relevant her, er procesreglementets artikel 69, stk. 2, der foreskriver, at taberen af en sag skal idømmes omkostningerne, hvis »der er nedlagt påstand herom«. Artikel 69, stk. 2's autentiske engelske tekst siger endog »efter den vindende parts påstand«. Dersom den engelske tekst stod alene, kunne det med støtte heri gøres gældende, at en intervenient ikke strengt taget er »part«, således at hans omkostninger ikke omfattes af artikel 69, stk. 2. Det taler til fru Prais' fordel, at hun ikke fremkom med dette anbringende, der ville være uholdbart under hensyn til artikel 69, stk. 2's ordlyd i de andre autentiske tekster. Det er derfor tilstrækkeligt til, at Lawrence er berettiget til at få betalt sine omkostninger af fru Prais, at hun, hvis Domstolen deler mit synspunkt, er den tabende part, og at han har nedlagt påstand herom.

Som resultat vil jeg foreslå:

- 1) Rådet frifindes.
- 2) Der træffes ikke afgørelse vedrørende omkostningerne mellem sagsøger og sagsøgt.
- 3) Sagsøger tilpligtes at betale intervenientens omkostninger.